

VERES ANDRÁS

Ady és Kosztolányi – szempontok kettejük történetéhez

(Javított kiadás 2019-ből)

1.

Ady és Kosztolányi kapcsolatáról szólva nem kerülhetem meg, hogy elsőként a *Kosztolányi Ady-komplexuma* című, *Filológiai regény* alcímű, 2012-ben megjelent könyvemre hivatkozzam.¹ Ebben arra vállalkoztam, hogy a rendelkezésre álló dokumentumok alapján feltárjam Kosztolányi folyamatosan változó viszonyát költőtársa művészetéhez, és bonyolultabbnak mutassam az 1929-ben publikált vitairatának előzményeit és háttérét, mint ahogy az a köztudatban él erről a magyar irodalmi életnek mindmáig eleven botrányáról.

Fenyő Miksa és még sokan mások széles körben osztott vélekedése szerint Kosztolányi mindenekelőtt az 1907-ben elszenvedett sérelemért kívánt kései elégtételt venni. Ady ugyanis lekezelő, megsemmisítően gúnyos bírálatot tett közzé Kosztolányi első verseskötényéről, a *Négy fal között* című kötetéről, méghozzá közös lapjukban, a *Budapesti Napló*-ban. Nem kétséges, hogy Ady személyisége is, költői sikerei is fölöttébb ingerelték Kosztolányit, előbb pályája elején, később pedig, amikor Ady halála után széles körű kultusz támadt körülötte. A magyar irodalmi közízlés súlyos elferdülését látta mindkét esetben.

Könyvemben bizonyítani próbáltam, hogy végső soron többről volt szó, mint személyes ellenszenvről, költői féltékenységről és versengésről vagy költészetfelfogásuk, művészi világméjük ütközéséről. Kosztolányi számára ugyanis 1906-ban és 1929-ben egyaránt a *magyar költészet jövője* volt a tét. De a két időpontban másképp élte meg a helyzetet (tulajdonképpen maga a helyzet is gyökeresen más volt), és az érvei is nagyon különböztek.

Kézenfekvő lenne, hogy mintegy összefoglaljam könyvem legfőbb megállapításait. De érdekesebbnek ígérkezik (legalábbis számomra), hogy ez alkalommal inkább könyvem néhány hiányosságára, illetve tévedésére mutassak rá, mintegy elébe menve egy reménybeli bővített és javított kiadásnak. Az alcímbe szereplő hivatkozás is erre kötelez. A filológia ugyan a legfőbb támaszunk, mondhatni, a mi erős várunk, ámde kegyetlenül megtréfálhat. Például amikor váratlanul előkerül egy nem ismert vagy félreismeret adat, ami olykor-olykor beláthatatlan következményekkel járhat. A továbbiakban három ilyen kellemetlen esetről fogok beszámolni.

* A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének professor emeritusa. A tanulmány „*Az én testamentumom*” című Ady-emlékkonferencián 2019. május 22-én elhangzott előadás javított változata.

1 VERES András, *Kosztolányi Ady-komplexuma: Filológiai regény* (Budapest: Balassi Kiadó, 2012).

Először mindössze egy *szótévesztésről* lesz szó, amelynek gyászos hatása lett az Ady bírálataira válaszoló Kosztolányi-levél értelmezésében.

Röviden az előzményekről. Ady tekintélye olyan nagy volt a *Budapesti Napló* olvasói előtt, hogy Kosztolányinak az a szerencsétlen ötlete támadt: a Párizsban tartózkodó Adyt kérje fel, hogy írjon lapjukba az ő frissen megjelent verseskötényéről. Nyilván kollegiális ajánlásra gondolt; nem számolt azzal, hogy nemcsak ő féltékeny költőtársa sikereire, hanem az is az övére. Végtére is az *Új versek* után a *Négy fal között* volt az új költőnemzedék második jelentős verseskötete. (Ady közeli barátja, párizsi társa, Bölöni György írta meg utóbb: Adyt kifejezetten az vezette, amikor bírálatát írta, hogy ne hagyja Kosztolányit a fejére nőni.)²

Ady írása aligha nevezhető recenziónak: a verseskötény egyetlen szövegét sem említi meg és magát a kötetet sem mutatja be tárgyszerűen. Ehelyett a verseskötény ürügyén – látszólag elismerő szavakba burkolva, de – megsemmisítő támadást intéz Kosztolányi személye és művészi attitűdje ellen. Nem kerülte el figyelmét, hogy költőtársa merőben más utakon jár, mint ő, és jó érzékkel, a költői hiúság messzemenő ismeretében és a provokációt kedvelő újságíró profizmusával talált rá arra a formulára, amivel sikerült Kosztolányit védtelenné tennie. Kinevezte „irodalmi íróvá”, pontosabban azzá *fokozta le*, hiszen ezzel kétségbe vonta Kosztolányi költészetének személyes alapját, emberi hitelét.

Csupán néhány mondatot idézek föl a denunciació e kitűnő mesterművéből:

Kosztolányi Dezső egy Nyugatra vetett perzsa költő. Csúnya, tudományos szóval [...] *abszolút* költő. Ha *főladnám* neki Arábia történetét, a reneszánszot, Häckelt,³ az egyszeregyet vagy a magyar agrárkérdést: ő mindegyikben ezer költői témát talál. [...] A Kosztolányi Dezső poézisa még annyiban is keleti s emberi a legszebb határokig, mert: zarándoklás a sírok körül. Négy fal között járja a búcsúkat az olyan ember, aki, hajh, *nem született* szerencsétlen sokadmagával egyetemben *a saját hazájában*. Könyvek, olvasmányok, tűnődések és elcsuklások közül fölbocsátja a lelkét. [...] A szerelme is halálos álom, s fogadok bármi pénzbe, hogy *hús-vér asszony nincs egyetlen szerelmes verse mögött sem*. Ha olcsó emberrel volna dolgunk, majdnem ráfoghathónk, hogy az eggyel-több ciklus kedvéért írt szerelmes verseket is. [...] Bántásnak ne vegye se ő, se más: ő olyan költő, akire egyenesen az irodalomnak van szüksége. *Emberi dokumentumokat nem kínál ő, mert nem kínálhat*. Valami félelmetesen új egyéniségnek gyilkos tolokodásával vagy tiltakozásával sem keseríti ő el a jámbor lelkeket. Ő művész, ő költő, ő író [...] ő *irodalmi író*.⁴

A szerkesztőség tagjaként Kosztolányi azonnal elolvashatta a szöveget, s még meg sem jelent a cikk, amikor ő már levélben válaszolt rá, hasonlóképp ironikus hangnemben.

2 Bölöni György, *Az igazi Ady* (1934) (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1966), 517.

3 Ady föltehetően az evolucionista Ernst Häckelre, az 1905-ben megjelent, a modern természettudomány eredményeit átfogóan ismertető, rendkívül népszerű *Világproblémák* című könyvének szerzőjére utal.

4 ADY Endre, *Újságcikkek, tanulmányok VIII.*, s. a. r. VEZÉR Erzsébet, Ady Endre összes prózai művei (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1968; a továbbiakban: AEÖPM 8), 226–227. A kiemelések tőlem – V. A.

Elsőként Ady Lajosné könyve, *Az ismeretlen Ady: Akiről az érmindszenti levelesláda beszél* tette közzé 1942-ben Kosztolányi levelét, rövid kommentár és a levél fakszimiléje kíséretében.⁵ Bár nem szerepel a kötetben Dénes Zsófia neve, valójában ő jegyezte le Ady Lajosné visszaemlékezéseit, és ő szerkesztette meg a kötetet, tőle származik a Kosztolányi-levél olvasata és kommentárja is.⁶ Nem meglepő, hogy Dénes Zsófia (Ady hajdani jegyese) elfogultan közelített a szöveghez. Erről győzhet meg a hozzáfűzött megjegyzése is:

Csupa ugráskész meglapulás ez az alázkodó levél. És valóban rá is ugrott az örök gyűlölet, féltékeny haragot hordozó Kosztolányi későbbi élete során nem egyszer Adyra, csak előbb megvárta, hogy meghaljon és ne tudjon kiállni tollharca.⁷

Tehát *megalázkodónak* látta Kosztolányi levelét, és föltehetően ezért értette és olvasta félre. A levélben ugyanis eredetileg ez állt: „Nem képzeli, mennyire érzem magam is az életből való teljes kiszakítottságomat, az útszélien vergődőnek folytonos ambíció-rohamát, a perzsának beteges gyönyörét a szépben, az újban, a nagyszerűben.” A *perzsának* szót, amely az Ady-bírálat megbélyegző retorikájának egyik kulcsszavára utal, Dénes Zsófia *páriának* olvasta, ekképpen: „Nem képzeli, mennyire érzem magam is az életből való teljes kiszakítottságomat, az útszélien vergődőnek folytonos ambíció-rohamát, a páriának beteges gyönyörét a szépben, az újban, a nagyszerűben.” Nagyon nem mindegy, hogy melyik szóval olvassuk a levelet.

Dénes Zsófiának alaposan sikerült megtévesztenie az utókort. A levelezés első kötetének 2013-ban megjelent kritikai kiadásáig a szöveg valamennyi publikációja Dénes Zsófia téves olvasatát ismételte meg, az értelmezések pedig ezt követve *hitték mentegőzésnek* Kosztolányi levelét. Mindez annál inkább megdöbbentő, mert Ady Lajosné könyvében olvasható a levél fakszimiléje is, amely ráadásul könnyen olvasható, mint azt joggal állapította meg a Dénes Zsófia-féle olvasat téves voltát felismerő és a korrekciót a kritikai kiadásban elvégző Sárközi Éva.⁸

Sajnos a helyreigazításra csak könyvem megjelenése után került sor. Magam is a téves olvasat alapján dolgoztam, de – szerencsére – mivel nem tudtam mit kezdeni a *pária* szóval, némi vívódás árán nagyvonalúan figyelmen kívül hagytam. Feltűnt ugyanis, hogy Kosztolányi – miközben Ady megállapításait ellenkező előjelűre igyekszik fordítani – a legfontosabb kérdésben, a neki tulajdonított attitűd megjelölésében *egyetért Adyval*, ha a kritikáját nem is fogadja el:

Nem képzeli, mennyire érzem magam is az életből való teljes kiszakítottságomat [...] a perzsának beteges gyönyörét a szépben, az újban, a nagyszerűben. Testetlen és vértelen az én poézisom [...] ködvár a házam. A szívek és érzések világában az a végzetem [...]

5 ADY Lajosné, *Az ismeretlen Ady: Akiről az érmindszenti levelesláda beszél* ([Budapest]: Béta, [1942]), 90–91, 400–401.

6 Vö. KOSZTOLÁNYI Dezső *Levelezése I. 1901–1907*, szerk. BUDA Attila, s. a. r. BUDA Attila, JÓZAN Ildikó és SÁRKÖZI Éva, Kosztolányi Dezső összes művei (Pozsony: Kalligram, 2013; a továbbiakban: KDÖML 1), 640.

7 ADY Lajosné, *Az ismeretlen Ady*, 91.

8 Lásd KDÖML 1, 638; kommentár a 639–640. lapon.

hirdetem, ami nincs, s bámulom a semmit, az ürességet, ami nekem mégis több, mint az egész buta világmindenség. Én a négy fal között látok délibábokat, a levegőbe rajzolok perzsa arabeszkeket.⁹

Vagyis éppen az „üresség”, a „semmi” élményéhez ragaszkodik Kosztolányi, amit ő ekkor – leveleinek és bírálatainak tanúsága szerint – a nagyzó és semmitmondó „mélység” ellentétéként fogott fel. S persze a *fantáziáláshoz való jogát* is védelmezte, amikor ezt írja: „Én a négy fal között látok délibábokat.” Később, az 1929-es Ady-kritikája idején is hasonlóképpen fogalmazott, de ekkor már a *semmi-élmény tragikumára* hivatkozott a Komlós Aladárnak írt levelében: „Csodálkozom, hogy ön, aki értő lélek, nem képzei el, hogy az élet tragikumát – a lényegeset – valaki a »négy fal között« is szemlélheti.”¹⁰ Ekkor már kételkedett az irodalmi és a nem irodalmi referencia szembeállíthatóságában. „A valóság az írónak éppoly messze, idegen terület, mint a Tündérország vagy egy holdbeli táj” – írta 1932-ben, Móricz *Barbárok* című novelláját méltatva.¹¹

Egyszóval az Adynak írt levelében Kosztolányi *egyenrangú* ellenfélként lépett fel költőtársával szemben. Az sem állja meg a helyét, hogy már Ady életében ne próbált volna elégtételt venni. Igaz, nem léphetett fel nyíltan a közös lapjuk által *sztarolt* Ady ellen, de különféle kerülőutakon annál inkább. Vezér Erzsébet figyelt fel rá, hogy a *Budapesti Napló* számos névtelen szerkesztői üzenetének Kosztolányi lehetett a szerzője,¹² azaz szabad kezet kapott a rovatban. Feltételezésem szerint ő írta azt az „olvasói levelet” is Endrényi János álnéven, amely ad absurdum túlértékeli Adyt, és így próbálja meg nevetségessé tenni, lerontani riválisa presztízsét.

Ízelítőül néhány részlet a levélből:

[...] Hogy önöket én ma [...] teljes mértékben megértem [...] hazánk ma élő legnagyobb fiának, Ady Endre érdeme. Az ő lángoló emberszeretetéből, sugárzó géniuszából tanultam meg látni és öntudatosá lenni. Ki kell jelentenem, hogy soha életemben magyar verset nem olvastam, kivéve elvétve Petőfit, s néhány Kiss József-féle verset. Csak hogy mik ezek Ady versei mellett? Tíz évig külföldön éltem, s korrektül beszélek angolul és franciául [...] merem állítani minden entuziazmus nélkül, minden nagyzó és elkerülésével hogy Ady Endre nagyobb költő, mint Verlaine, van akkora költő, mint Petőfi, van akkora költő, mint Heine. [stb]¹³

9 Uo., 638. – Vö. VERES, *Kosztolányi Ady-komplexuma*, 32. Kiemelés tőlem – V. A.

10 Lásd Komlós Aladárnak írt 1929. szeptember 16-ai levelét, in *KOSZTOLÁNYI Dezső, Levelek – Naplók*, s. a. r., jegyz. Réz Pál (Budapest: Osiris Kiadó, 1996; a továbbiakban KDLN), 585.

11 Lásd *KOSZTOLÁNYI Dezső, Barbárok. Móricz Zsigmond új elbeszélései*. Első megjelenési helye: *Nyugat* 1932, 5. sz. (március 1.), in *KOSZTOLÁNYI Dezső, Tükörfolyosó: Magyar írókról*, szerk. Réz Pál (Budapest: Osiris Kiadó, 2004), 414.

12 AEÖPM 8, 395–397.

13 Uo., 396. Az aláhúzások tőlem – V. A.

Az i-re pedig azzal tette föl a pontot Kosztolányi, hogy – immár a szerkesztőség nevében – ekképpen „válaszolt” a képtelen dicshimnuszra: „Elküldjük az ön levelét. Ez a levél és az ilyen levelek a legteljesebb elégtétel, de az egyetlen elégtétel is, amit egy harcoló talentum kaphat.”¹⁴

3.

Lépjünk tovább. Könyvem másik akaratlan tévedése Karinthy szerepével függ össze a Kosztolányi által kirobantott Ady-revízióban. Itt is röviden vázolom az előzményeket. Természetesen tisztában voltam vele, hogy Karinthy Frigyes teljes mértékben osztozott Kosztolányi Ady iránt érzett ellenszenvében. 1909-ben a legkevésbé várható helyen (a *Nyugat* Adyt ünneplő számában) vetette föl – ha óvatosan is, általánosságban példálózva –, hogy mennyire visszatetsző, ha valaki „teljesen abbahagyja az alkotást, kilép önmagából [és] egész tehetségét az önmaga kultuszának szenteli”.¹⁵ Kosztolányi nem tartozott a *Nyugat* alapítói közé, és kezdetben Karinthy sem igyekezett bekerülni a folyóirat belső körébe. Mindkettejüket visszatartotta, hogy Ady nemcsak első munkatársa volt a lapnak, hanem példaképe, lobogója és logója is. Az 1969-es Ady-ankéton Devecseri Gábor beszélt arról, hogy Kosztolányi és Karinthy időnként „Ady-miséket” tartottak az utóbbi lakásán: „Ezek abból álltak, hogy Karinthy és Kosztolányi, mikor Adynak annakidején egy-egy új verse megjelent, akkor állítólag [...] egy félhomályossá, majdnem teljesen sötétté tett szobában a napilap vagy folyóirat fölé hajolva, szinte beöltözve olvasták fel egymásnak, kántálva az Ady-verseket.”¹⁶

Valamelyest enyhült az ellentét az 1910-es évek fordulóján. Az új irodalom ellen indított, eladdig elképzelhetetlen, a politikai és az irodalom vezető pozícióit betöltők által képviselt és szuggerált kíméletlen támadássorozat a *Nyugat* íróit kénytelen-kelletlen közös karámba terelte. Kosztolányinak és Karinthynek is meg kellett békélniük Adyval. A háború idején újabb, még gyalázatosabb hecckampányt kellett elszenvedniük, ami még szorosabbra zárta soraikat. 1919 után, Ady halálát követően Kosztolányi egyértelműen kiállt hajdani vetélytársa mellett, *elismerte őt a századelőn megvívott közös irodalmi forradalmuk vezéralakjának*. De azt is jelezte, hogy Ady költészete immár *a múlthoz tartozik*. „A haldokló magyar aranykorban született, s *vele halt meg*” – mondta róla 1922-ben.¹⁷ Később sem változtatta meg álláspontját. Az 1929-ben írt „különvéleményét” az váltotta ki – azt sérelmezte valójában –, hogy az Ady halála után kezdődő *új irodalomtörténeti korszak* idején is őt tolják a rangsor élére, holott időközben nagyot változott az irodalom, és Ady már nem szereplője az irodalmi életnek.

14 Uo.

15 KARINTHY Frigyes, „*Ady Endréről*”, *Nyugat* 10–11. sz. (május 16.) (1909): 560–561. Kiemelések a szerzőtől. Karinthy ekkor már évek óta Kosztolányi legközelebbi barátai közé tartozott.

16 Devecseri forrása Karinthy Gábor, Karinthy idősebb fia, Devecseri gyermekkori barátja volt. – Lásd Devecseri Gábor hozzászólását: *Ifjú szívekben éltek? (Vallomások Adyról)*, s. a. r. VEZÉR Erzsébet (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum – Népművelési Propaganda Iroda, 1969), 88–89.

17 KOSZTOLÁNYI Dezső, „Szavak. Egy Ady-ünnepély előtt”, *Nyugat*, június 1. (1922), in KOSZTOLÁNYI, *Tükörfolyósó*, 371. Kiemelés tőlem – V. A.

Amikor 1927-ben megjelent Hatvany Lajos könyve, az *Ady a kortársak közt: Ady Endre levelei és levelek Ady Endréhez*,¹⁸ Kosztolányi némiképp módosította véleményét. Levelei alapján már elsősorban magát Adyt tartotta felelősnek a körülötte kialakult kultuszért. Karinthyt is, Kosztolányit is felhábortotta hajdani társuk mérhetetlen egocentrizmusa és a szerintük méltatlan viselkedése. Bár könyvemben hivatkoztam Karinthy ekkor írt Ady-ellenes szövegeire, nem vettem észre, hogy *ők ketten Kosztolányival összehangolták* és mindenkor *időzítették* Ady elleni fellépésüket. Előbb óvatosan, félig-meddig leplezett formában, ókorinak álcázva, *antik álnevek mögé rejtve* figurálták ki Adyt. Ámbár Karinthy 1928-ban publikált, különösen éles hangú irodalmi torzképének a címe aligha téveszthetett meg bárkit is: *Szemelvények Livius Tullius Atvany Lojzának levelezéséből, amelyet bizonyos Handibandy nevű ókori, elfeledett poétával folytatott*.¹⁹ De neki udvari bohócként felhatalmazása volt erre, őt nem kellett komolyan venni.

Kosztolányi az 1928 januárjában megjelent *Ábécé a versről és költőről* című cikkében tüzet tollhegyre Adyt, egyelőre úgy, hogy az elrettentőnek szánt költői példák között *kétfelé osztva*, nem egy, hanem két álgörög név mögé rejtette őt:

*Themisztoklész*t félreértették és mellőzték. – Ezért gondosan választott barátaival cikket iratott magáról, hogy mennyire félreértik és mellőzik. [...] úgyhogy már kizárólag csak róla esett szó. A többi költő, akit nem értettek félre, és nem mellőztek, végül is kiabálni kezdett, hogy vegyék észre őket is. Ekkor azonban már késő volt. [illetve] *Krózus*-nak egyetlen célja, hogy költeményeivel máról holnapra megváltsa a világot. Messiás, próféta, vátesz, politikus-csizmadia, népröviden az ég küldöttje. Egyébbel nem is törődik. Egyszer a kávéházban kijelentettem neki, hogy versei kissé modorosak, nagyszájúak. [...] Engem azonnal kirekesztett az emberiségből. Sajnos, nem is váltott meg.²⁰

Ebben a cikkében még a játékoság dominál, egy újabb írásában viszont 1929 januárjában (mindössze fél évvel a pamflet publikálása előtt) ismét felbukkant az álgörög jelmez és a csúfolódó hang, ám az utóbbi már indulatosba váltott át. Kosztolányi szinte *ráolvasásszerűen* zúdította ellenszenvét, írói és emberi haragját költőtársára.²¹

Hasonlóképp egymáshoz feltűnően közeli időpontban jelent meg Karinthy *Háth-Bizony János [Kérem, az az Ady...]* című paródiája²² és *Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Ady Endréről* című pamflet is. Kosztolányi ekkor már mellőzte az álcázást, nyíltan támadta Ady személyét és kultuszát – meg is kapta érte a magáét. Mindkettejük szövege

18 HATVANY Lajos, *Ady a kortársak közt: Ady Endre levelei és levelek Ady Endréhez* (Budapest: Genius, é. n. [1927]).

19 Lásd in KARINTHY Frigyes, *Így írtok ti*, szerk. UNGVÁRI Tamás (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1979), 1:180–185.

20 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ábécé a versről és költőről*. Első megjelenési helye: *Új Idők*, 1928. január 15. Lásd in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Nyelv és lélek*, vál., s. a. r. RÉZ Pál, 435 (Budapest: Osiris Kiadó, 1999).

21 A krocki címe: *Tinta*. Első megjelenési helye: *Pesti Hírlap*, 1929. január 13. Új kiadása in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Én, te, ő*, kiad. RÉZ Pál, 81–82 (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1973).

22 Új kiadása in KARINTHY Frigyes, *Címszavak a Nagy Enciklopédiához*, szerk. UNGVÁRI Tamás, 2:360 (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1980).

A *Toll* című, eltökélten polgárpukkasztó hetilapban jelent meg, Karinthyé az 1929. július 7-ei, Kosztolányié pedig az egy héttel későbbi, július 14-ei számban.²³

Karinthy részt vett a revíziós vitában is. A *Nyugat* nagyjai közül elsőként Babits Mihály és Móricz Zsigmond nyilatkozott Kosztolányi Ady-írásáról, és mindketten pálcát törtek fölötte. Karinthy Móricznak próbált visszaszólni, talán nem túl szerencsés modorban, de azzal a lényeglátó, fölöttébb találó érveléssel, miszerint Ady újabb kultuszát valójában a Trianon utáni *nemzeti önsajnálata* táplálja, és vegyék már végre észre: a magyar költészet nem fejeződhet be Adyval.²⁴

Karinthy közvetett módon is beleszólt a diskurzusba, az 1929 végén megjelent *Nem mondhatom el senkinek* című verseskötetével. Ennek élén ugyanis egy olyan verses *Előszó* áll, amely szinte kirakatba teszi, hogy költészeteszménye *ellentéte-tagadása* Adyénak. Szövegszerűen szembeállítja magát a *Szeretném, ha szeretnének* című Ady-kötet ismert és népszerű nyitó darabjával:

Sem utódja, sem boldog őse,
Sem rokona, sem ismerőse
Nem vagyok senkinek.

Vagyok, mint minden ember: fenség,
Észak-fok, titok, idegenség,
Lidérces, messze fény...

Karinthy verse nyilvánvaló módon rájátszik Ady soraira:

Én isten nem vagyok s nem egy világ,
Se északfény, se áloévirág.
Nem voltam jobb, se rosszabb senkinél,
Mégis a legtöbb: ember, aki él,
Mindenkinek rokona, ismerőse,
Mindenkinek utódja, őse...

Osvát Ernő halála után Babits Mihály és Móricz Zsigmond vették át a *Nyugat* szerkesztését, és úgy döntöttek, hogy leveszik az emigrációban élő, névleges főszerkesztő Ignotus nevét a címlapról. Ebből is kisebb botrány kerekedett, és ennek egyik elágazásában Ignotus Pál hevesen nekitámadt Karinthynek egy szerencsétlen, félreérthető nyilatkozata miatt. Több más mellett azt is felhánytorgatta, hogy bár Karinthy volt az egyik *felbujtója* Kosztolányinak az Ady-revízió kiobbantásában, később cserbenhagyta őt, mert távol tartotta magát a vitától.²⁵ Karinthy persze azonnal válaszolt rá, és bár

23 Lásd KOSZTOLÁNYI, *Tükörfolyosó*, 373–387. Az időzítés persze *A Toll* szerkesztőjén, Zsolt Bélán is múlott.

24 „Ady-revízió. Karinthy Frigyes hozzászólása a vitához”, *Pesti Napló*, 1929. július 21., 17. Részletesebben lásd VERES, *Kosztolányi Ady-komplexuma*, 167–168.

25 IGNOTUS Pál, „Karinthy és a lóugrás”, *A Toll*, 6. sz., február 7. (1930), lásd még in FRÁTER Zoltán, *Mennyei riport Karinthy Friggyessel*, 190 (Budapest: Magvető Kiadó, 1987).

nem erősítette meg, de nem is cáfolta személyes érintettségét, ellenben arra hivatkozott, hogy a vitához verseskönyve révén is hozzászólt (merthogy ő költő is volna, nem csupán újságíró, mint a bírálója).²⁶ Ignotus Pál nem hagyta annyiban, azzal vágott vissza, hogy bár az *Előszó* „[m]ulatságos dialektikájú költemény, kedves és bölcs, jóízű játék[.] [a]z Ady-revizíó kérdéséhez nem szól hozzá, s kivált nem válaszol rá, de legalább érdekesen megcsiklandja”.²⁷

Véleményét és érvelését igaztalannak tartottam, a Karinthy felbújtó szerepéről mondottnak pedig mindössze Ignotus Pál jólétesültsége fitogtatásának. Ezért elfogadtam azt, hogy *a verseskötet (a nyitó darabja révén) valóban a vitába szól bele*. De Kőrizs Imre előadása a tavalyi Karinthy-konferencián²⁸ ráébresztett arra, hogy ez a feltételezés nem vagy nem egészen állja meg a helyét. A nyitó vers ugyanis már 1926-ban megjelent a *Nyugat*-ban, akkor még *Előszó egy készülő verskötethez* címmel.²⁹ Tehát az Adyval folytatott költői polémia már *előbb* megformálódott Karinthyban, a revíziós vita inspirációja nélkül is. Mindez alátámasztja azt a feltételezést is, hogy valóban lehetett kezdeményező szerepe Kosztolányi Ady elleni fellépésében.

4.

Végül nagyon röviden kitérek utolsó példámra, amely a pamflet szerzőjéhez kapcsolódó ismereteinket teszi pontosabbá.

Könyvemben a különvéleményével összefüggésben Kosztolányi két jelentős művészi teljesítményét emeltem ki és értelmeztem: a *Marcus Aurelius* című költeményét és az *Aurelius* című elbeszélését. Az Aurelius-vers a *Nyugat* 1926. október elsejei számának élén jelent meg, kifejezetten a szerkesztő Osvát Ernő akaratából, aki így próbálta megbékíteni Kosztolányit, mivel az méltán háborgott és tiltakozott Fenyő Miksának és Babits Mihálynak a folyóiratban megjelent támadásai miatt.³⁰ Akkor mindenki számára világos volt, illetve világos lehetett, hogy a vers dacos válaszként született a pamfletet ért bírálatokra. A novellát ugyan két évvel később, 1931 szeptemberében írta Kosztolányi, de ebben az esetben sem kétséges, hogy kapcsolódik a pamflethez és a vershez. Nemcsak a címszereplője azonossága alapján, hanem a „zagyva kelet” és a „kancsal apostolok”, más szóval az Adynak tulajdonított messianizmus elutasítása és a „latin világosság” védelme miatt is.

Ám Aurelius merőben másképpen viselkedik a versben, mint az elbeszélésben. Neki *nincsenek kétségei* sem az igazság, sem a döntés dolgában:

26 [Szerző nélkül], „Karinthy és a fiatalok”, *Budapesti Hírlap*, 1930. február 16.; in FRÁTER, *Mennyei riport...*, 194.

27 IGNOTUS Pál, „Még egyszer Karinthy”, *A Toll*, 8. sz., március 14. (1930): 9; in FRÁTER, *Mennyei riport...*, 202.

28 A Karinthy-émlékkonferenciára 2018. október 12–13-án került sor. Kőrizs Imre *Az első verseskötet (részben a második tükrében)* címmel tartott előadást.

29 A *Nyugat* 1926. évi 24. számában.

30 Részletesebben ismertetem ennek történetét, illetve háttérét könyvem 192–205. lapján.

Csak a bátor, büszke, az kell nekem, ő kell,
őt szeretem, ki érzi a földet,
tapintja merészen a görcsös, a szörnyű
Medúza-valóság kő-izonyatját
s szól: »ez van«, »ez nincsen«,
»ez itt az igazság«, »ez itt a hamisság«
s végül odadobja férgeknek a testét.

Különösen emlékezetes sorok ezek, már csak a Kosztolányinál szokatlan, az életművében *ritka előfordulásuk* miatt is. A szakirodalommal egybehangzóan én is úgy véltem, hogy itt *egyedülálló módon* tett hitet az egyértelmű igazság és az érte való kiállás mellett. Ám nem sokkal később felül kellett vizsgálnom álláspontomat.³¹

Ugyanis a vershez hasonlóan „igazság-párti”, bár egy fokkal kevésbé határozottan, Kosztolányi *Paulina* című novellája is, amely alig két héttel később jelent meg, mint az Ady-pamflet, azaz 1929. augusztus 4-én. A *Paulina* bonyodalma csupán annyi, hogy a katonák a tömegben egy kis maszatos konyhalányt fognak el az igazi tolvaj helyett. Az elhurcolt lány heves tiltakozását és átkozódását hallva az egymással csevegő sztoikus bölcs, Mutius Argentinus és Rufus, a költő reflektálnak rá, igencsak eltérő módon. „Minden indulat nevetséges”, mondja a bölcs, „minden indulat fönséges”, száll vitába vele a másik, mert ő hisz a kis rabszolgálnak, Paulinának. És úgy véli: *aki ennyire haragszik, annak igaza lehet, az igazság pedig „hatalmas”*. Mutius Argentinus ellenvetésére, hogy a lány semmit sem ér el tiltakozásával, Rufus azt válaszolja: *az igazság elhangzása önmagában hordja értelmét*. Hiszen még rájuk is hatással van, most is róla beszélnek.³² Igen érdekes, hogy a *Paulina* és az *Aurelius* narratív szerkezete meglepő hasonlóságot mutat. Mindkét novella olyan *példázat*, amelyben a fölöttébb rövidre fogott bonyodalom, illetve cselekmény csupán ürügy arra, hogy utóbb értelmezést kapjon a novella (hivatott) szereplője által.

Tulajdonképpen egy harmadik antik novella is kapcsolódik az Ady-revizióhoz: az ugyancsak 1929 októberében, nem sokkal a *Marcus Aurelius* című vers után megjelent *Silus*. Ez egy elviselhetetlen, katasztrofális helyzetet mutat be, mikor is minden és mindenki összeesküszik a címszereplő Silus nevű rabszolga ellen. Súlyos és elháríthatatlan csapások sorozata teszi tönkre életét egyetlen nap alatt: szeretett felesége meghal, munkahelyén a társai ellene fordulnak, s végül még egy gazdátlan kutya is megmarja.³³ Nem nehéz felismerni, hogy a revíziós vita során még gyalázkodó és nemtelen támadásokat is elszenvadni kényszerült, szinte teljesen magára maradt Kosztolányi lélekállapotának kivetítéséről van szó. A két évvel későbbi *Aurelius*-novella pedig arra lehet bizonyíték, hogy milyen tartós hatással voltak az íróra a korábbi megpróbáltatások, és mennyire föl-erősítették eredendő rezignációját.³⁴ Figyelemre méltó az is, hogy ezekben a szövegeiben

31 Vö. VERES András, „Kosztolányi Aureliusa”, *Kritika* 42, január–február (2013): 23–25.

32 Lásd modern kiadását: KOSZTOLÁNYI Dezső, *Hét kövér esztendő*, a szöveget gondozta RÉZ Pál, 103–105 (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1981).

33 Vö. uo., 106–111. A *Silus*ban mintegy csattanóként megjelenő irracionális, állati ellenszenv már Kosztolányi egyik korábbi, 1928-as, *Alfa* című elbeszélésében is szerepel, uo., 65–78.

34 Már retorikus szinten is meglepő rájátszások fedezhetők fel a szövegben; például az a megfogalmazás, hogy

visszatért az álcázáshoz, az ókori jelmezekhez és díszletekhez. (Nem véletlenül foglalta külön ciklusba ezeket a novelláit a *Tengerszemben*, kései elbeszélés-gyűjteményében *Latin arcélek* címmel.)

Ismeretes, hogy Kosztolányi azt tervezte: válaszolni fog a vitairatát ért támadásokra. Bár csak néhány ötlet- és gondolattöredéke készült el, de ezek segítenek megérteni, hogy a gögös sértettség és a vereség keserű tudomásulvétele, a kétségbeesés és a fölény végletei között vergődő író miért állt el mégis a válaszcikk megírásától és közvételétől. A cikk helyett *művészetének megújításával*, kései életműve káprázatos teljesítményével adta meg a választ. S különös módon éppen az Ady-revízióval vette kezdetét a személyének és költészetének megítélésében bekövetkezett kedvező fordulat. Bár a vita során lehurrogták őt, de a korábban puhánynak és gerinctelennek gondolt Kosztolányi kiállása meglepetést keltett, egyenesen imponáló volt. Önéletrajzi regényében Vas István úgy fogalmaz, felidézve első találkozását az Adyról szóló pamflettel, hogy a bálványdöntés ereje legyőzte benne a konzervatívnak tudott Kosztolányi iránt érzett fenntartásait. Hamarabb vette észre a bátorságát, mint a költészetét.³⁵

Befejezésül visszautalnék írásom elejére. A filológia bizony könyörtelenül elbánhat az emberrel. A leggondosabb utánjárás sem menthet meg a tévedésektől. Csak azzal védekezhetünk ellene, hogy újra meg újra ellenőrizni próbáljuk magunkat. Az Idő nemcsak ellenünk dolgozik, a segítségünkre is lehet.

„a porban, a zajban nem lehetett tájékozódni”, talán nem egészen független Karinthy Frigyesnek az Ady ellenében írt versének ama sorától, hogy „Itt lent a porban nem tudok beszélni” (Bálint Éva megfigyelése).

35 Vas István, *Nehéz szerelem* (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1972), 547–548.